

Η τέχνη και οι καλλιτέχνες, E.H. Gombrich

E.H. Gombrich

Η τέχνη και οι καλλιτέχνες

Στην πραγματικότητα, η Τέχνη δεν υπάρχει. Υπάρχουν μόνον οι καλλιτέχνες. Κάποτε ήταν οι άνθρωποι που πήραν χρωματιστό κώμα στα χέρια τους και σχεδίασαν πρόχειρα στον τοίχο της σπηλιάς τους ένα βουβάλι σήμερα μερικοί αγοράζουν χρώματα και σχεδιάζουν αφίσες για τους τοίχους. Δεν έκαναν και δεν κάνουν μόνον αυτά, αλλά και ένα σωρό άλλα πράγματα. Δεν βλέπεις να ονομάζουμε όλες αυτές τις δραστηριότητες τέχνη, όσο θυμόμαστε πως η λέξη σημαίνει πολύ διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς καιρούς και τόπους, και όσο συμφωνούμε πως η Τέχνη –με κεφαλαίο Τ– δεν υπάρχει. Γιατί η Τέχνη με κεφαλαίο Τ κατάντησε σκιάχτρο και φετιχισμός. Κινδυνεύεις να εξουθενώσεις έναν καλλιτέχνη λέγοντάς του πως εκείνο που μόλις έφτιαξε δεν είναι «Τέχνη», παρόλο που είναι καλό. Και αν δηλώσουμε σε οποιονδήποτε πως εκείνο που του αρέσει σε κάποιο έργο δεν είναι, όπως νομίζει, Τέχνη, αλλά κάτι διαφορετικό, θα μείνει άναυδος.

Δεν νομίζω πως οι λόγοι για τους οποίους μας αρέσει ένα άγαλμα ή ένας πίνακας είναι άλλοτε σωστοί κι άλλοτε όχι. Μπορεί να σου αρέσει η απεικόνιση ενός τοπίου επειδή σου θυμίζει τον τόπο σου, ή μια προσωπογραφία επειδή σου θυμίζει κάποιο φίλο. Δεν έχει σημασία. Μπροστά σ' έναν πίνακα, όλοι θυμόμαστε χίλια δυο πράγματα που επηρεάζουν τις προτιμήσεις ή τις αντιπάθειές μας. Δεν πρέπει καθόλου ν' ανησυχούμε που οι αναμνήσεις μας βοηθούν να απολαύσουμε ό,τι βλέπουμε. Μόνο όταν κάποια άσχετη ανάμνηση μας δημιουργεί προκαταλήψεις, όταν από ένστικτο αποστρέφουμε το βλέμμα από έναν θαυμάσιο πίνακα που παριστάνει ένα τοπίο στις Άλπεις επειδή δεν μας αρέσει η ορειβασία, τότε μόνο πρέπει να ψάξουμε να βρούμε το λόγο που προκάλεσε την απώθηση και εμπόδισε τελικά την απόλαυση. Η αποστροφή μας για ένα έργο τέχνης μπορεί να στηρίζεται σε λόγους που δεν είναι σωστοί.

Οι περισσότεροι άνθρωποι προτιμούν να βλέπουν σ' έναν πίνακα ό,τι τους αρέσει να βλέπουν και στην πραγματικότητα. Μια τέτοια προτίμηση είναι φυσιολογική. Όλοι αγαπάμε την ομορφιά στη φύση και είμαστε ευγνώμονες στους καλλιτέχνες που την απαθανάτισαν στα έργα τους. Και οι ίδιοι οι καλλιτέχνες δεν θα διαφωνούσαν μαζί μας σ' αυτό το θέμα. Όταν ο Ρούμπενς, ο μεγάλος Φλαμανδός ζωγράφος, σχεδίασε το παιδί του (Εικόνα 1), ήταν αναμφίβολα περήφανος για την ομορφιά του και ήθελε να θαυμάσουμε κι εμείς τον γιο του. Αυτή όμως η προτίμηση για τα όμορφα και θελκτικά θέματα μπορεί να γίνει εμπόδιο, αν μας κάνει να απορρίπτουμε έργα επειδή το θέμα τους είναι λιγότερο ελκυστικό.

(Εικόνα 1) Ρούμπενς, Προσωπογραφία του γιου του Νικόλα, περ. 1620
Μαύρη κιμωλία και σανγκίνα πάνω σε χαρτί, 25,2 x 20,3 εκ., Αλμπερτίνα, Βιέννη

Ο Άλμπρεχτ Ντύρερ, ο μεγάλος Γερμανός ζωγράφος, σχεδίασε ασφαλώς τη μητέρα του (Εικόνα 2) με όση αφοσίωση κι αγάπη ένιωθε και ο Ρούμπενς για το παχουλό παιδί του. Η ακριβής σπουδή μιας γριάς που την έφθειραν οι έγνοιες μπορεί να δυσαρεστήσει τον θεατή, που θα στρέψει αλλού το πρόσωπό του. Αν όμως ξεπεράσει την αρχική αποστροφή του, θα αμειφθεί πλουσιοπάροχα, γιατί, στην τρομερή του ειλικρίνεια, το σχέδιο του Ντύρερ είναι μεγάλο έργο. Πράγματι, θ' ανακαλύψουμε σύντομα πως η ομορφιά ενός πίνακα είναι άσχετη με την ομορφιά του θέματος του.

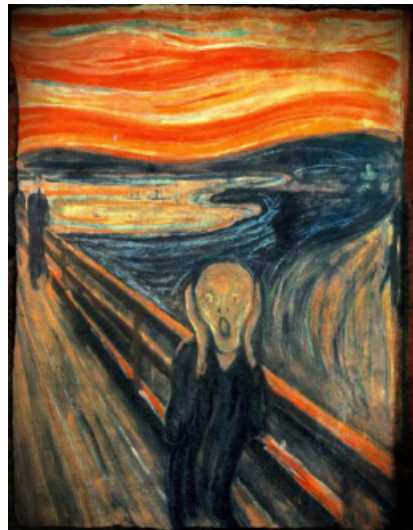

(Εικόνα 2) Άλμπρεχτ Ντύρερ, Προσωπογραφία της μητέρας του, 1514
Μαύρη κιμωλία πάνω σε χαρτί, 42,1 X 30,3 εκ. Μουσείο Χαλκογραφιών, Κρατικά Μουσεία,
Βερολίνο

Ο Βαν Γκονγκ είχε δίκιο όταν παρατηρούσε πως η μέθοδος που διάλεξε μπορούσε να συγκριθεί με τη μέθοδο του γελοιογράφου. Η γελοιογραφία υπήρξε πάντα «εξπρεσιονιστική», επειδή ο γελοιογράφος παίζει με το στοιχείο της ομοιότητας και το παραμορφώνει για να δείξει τι ακριβώς σκέφτεται για το θύμα του και γενικότερα για το συνάνθρωπό του. Όσο αυτές οι παραμορφώσεις της φύσης κυκλοφορούσαν με το σήμα του χιούμορ, κανένας δεν φαινόταν να τις θεωρεί δυσνόητες. Ο κόσμος δεν τις πλησίαζε με τις προκαταλήψεις που επιφύλασσε για την Τέχνη με Τ κεφαλαίο. Η ιδέα μιας σοβαρής γελοιογραφίας, μιας τέχνης που άλλαζε επίτηδες

την όψη των πραγμάτων, όχι για να εκφράσει μιαν αίσθηση ανωτερότητας, άλλα ίσως αγάπη ή θαυμασμό ή φόβο, αποδείχτηκε πράγματι ένα πρόσκομμα όπως το είχε προβλέψει ο Βαν Γκονγκ. Κι όμως, δεν υπάρχει σ' αυτή την ιδέα καμιά ασυνέπεια: τα αισθήματά μας για τα πράγματα χρωματίζουν τον τρόπο με τον οποίο τα βλέπουμε και, ακόμη περισσότερο τις φόρμες που θυμόμαστε.

Ανάμεσα στους πρώτους καλλιτέχνες που διερεύνησαν αυτές τις δυνατότητες, περισσότερο ακόμη και από τον Βαν Γκονγκ, ήταν ο Νορβηγός Edvard Munch (1863-1944). Η Εικόνα 3 είναι μια λιθογραφία που έκανε το 1895 και της έδωσε τον τίτλο «Η κραυγή». Στόχος του είναι να εκφράσει πώς μια ξαφνική συγκίνηση μεταβάλλει όλες τις εντυπώσεις της αίσθησης. Όλες οι γραμμές μοιάζουν να οδηγούν προς τη μοναδική οπτική εστία της λιθογραφίας –το κεφάλι που φωνάζει. Όλο το τοπίο μοιάζει να συμμερίζεται την αγωνία και τη συγκίνηση αυτής της κραυγής. Το πρόσωπο που φωνάζει είναι πράγματι παραμορφωμένο, όπως το πρόσωπο μιας γελοιογραφίας. Τα γουρλωμένα μάτια και τα σκαμμένα μάγουλα θυμίζουν το πρόσωπο του θανάτου. Το πιο τρομαχτικό είναι ότι ποτέ δεν θα μάθουμε τι σημαίνει η κραυγή.

Edvard Munch, Κραυγή, 1893

Εκείνο που ενόχλησε το κοινό σχετικά με την εξπρεσιονιστική τέχνη ήταν, ίσως, όχι τόσο το γεγονός πως παραμορφωνόταν η φύση, όσο ότι το αποτέλεσμα απομάκρυνε από την ομορφιά. Το ότι ο γελοιογράφος μπορούσε να καταδείξει την ασκήμια του ανθρώπου, ήταν αποδεκτό αυτή, στο κάτω κάτω, ήταν η δουλειά του. Αλλά δεν μπορούσαν να δεχτούν το γεγονός ότι άνθρωποι που θεωρούσαν τους εαυτούς τους σοβαρούς καλλιτέχνες ξεχνούσαν πως, αν ήθελαν οπωσδήποτε ν' αλλάξουν την όψη των πραγμάτων, θα έπρεπε να τα εξιδανικεύουν και όχι να τ' ασημίζουν. Ο Μουνχ όμως θα μπορούσε να υποστηρίξει πως μια κραυγή αγωνίας δεν είναι όμορφη και πως είναι ανειλικρίνεια να βλέπει κανένας μόνο την ευχάριστη όψη της ζωής. Γιατί οι Εξπρεσιονιστές αισθάνονταν τόσο έντονα τον ανθρώπινο πόνο, τη φτώχεια, τη βία και το πάθος, ώστε είχαν την τάση να πιστεύουν πως η προσήλωση στην αρμονία και την ομορφιά στην τέχνη πήγαζε μόνον από την άρνηση να είναι κανείς τίμιος. Η τέχνη των κλασικών ζωγράφων, όπως ο Ραφαήλ και ο Κορρέτζιο, τους φαινόταν ανειλικρινής και υποκριτική. Ήθελαν να καταπιαστούν με τη γυμνή αλήθεια της ύπαρξής μας και να εκφράσουν συμπόνια για τον απόκληρο και τον άσχημο. Ήταν θέμα τιμής γι' αυτούς ν' αποφεύγουν οτιδήποτε ελκυστικό και να σοκάρουν την «μπουρζουαζία» για να την αφυπνίσουν από την πραγματική ή τη φανταστική της νάρκη.

E.H. Gombrich, Το χρονικό της τέχνης

Ασκήσεις

1. Να σχολιάσετε την άποψη: *Στην πραγματικότητα, η Τέχνη δεν υπάρχει. Υπάρχουν μόνο καλλιτέχνες.* Πώς δικαιολογεί ο συγγραφέας την άποψή του αυτή;
2. Τι σημαίνει *μου αρέσει ένα έργο τέχνης* σύμφωνα με την παρατήρηση του συγγραφέα; Τι σημαίνει για εσάς αυτό;
3. Με ποια κριτήρια ορίζεται η ομορφιά στην τέχνη, σύμφωνα με τα εικαστικά παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας;
 - Να συζητήσετε το θέμα της αισθητικής απόλαυσης που προσφέρει η τέχνη και να προσπαθήσετε να προσδιορίσετε την έννοια της ομορφιάς στην τέχνη.
4. Να παρατηρήσετε τη φωτογραφία και να σχολιάσετε τη λεζάντα. Μετά να γράψετε ένα σχόλιο στην εφημερίδα του σχολείου σας ή ένα σύντομο κείμενο με το οποίο θα συνοδεύατε την ανάρτηση της φωτογραφίας στο facebook για το πώς η τέχνη κατορθώνει και μετουσιώνει το άσχημο σε όμορφο.

🔍 ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΟ FACEBOOK

Η ομορφιά της ασχήμιας

Το κάδρο αποτυπώθηκε πάνω απ' την αερογέφυρα - της δυτικής εισόδου της Θεσσαλονίκης - με θέα προς το λιμάνι

Πηγή: <http://www.parallaximag.gr/city/i-omorfia-tis-ashimias#sthash.1XYfik1e.dpuf>

5. Παρατηρήστε τους πίνακες: *Ο Ζωγράφος και ο αγοραστής* του Μπρέγκελ, *Το δωμάτιο του καλλιτέχνη στην Αρλ* του Βαν Γκογκ, *Φτωχός καλλιτέχνης* του Andries Both και *Ο καλλιτέχνης στο ατελιέ του* του Ρέμπραντ. Με αφορμή τους πίνακες, να συζητήσετε:
 - για τις συνθήκες ζωής του καλλιτέχνη στο παρελθόν και στο παρόν
 - για την οικονομική διάσταση της τέχνης και για την εμπορευματοποίησή της.

Πίτερ Μπρέγκελ ο Πρεσβύτερος (Pieter Bruegel the Elder),

Ο Ζωγράφος και ο αγοραστής, περ. 1565,
25 X 21.6 74 cm.,

Πενάκι και μαύρο μελάνι πάνω σε καστανό
χαρτί, Αλμπερτίνα,

Βιέννη

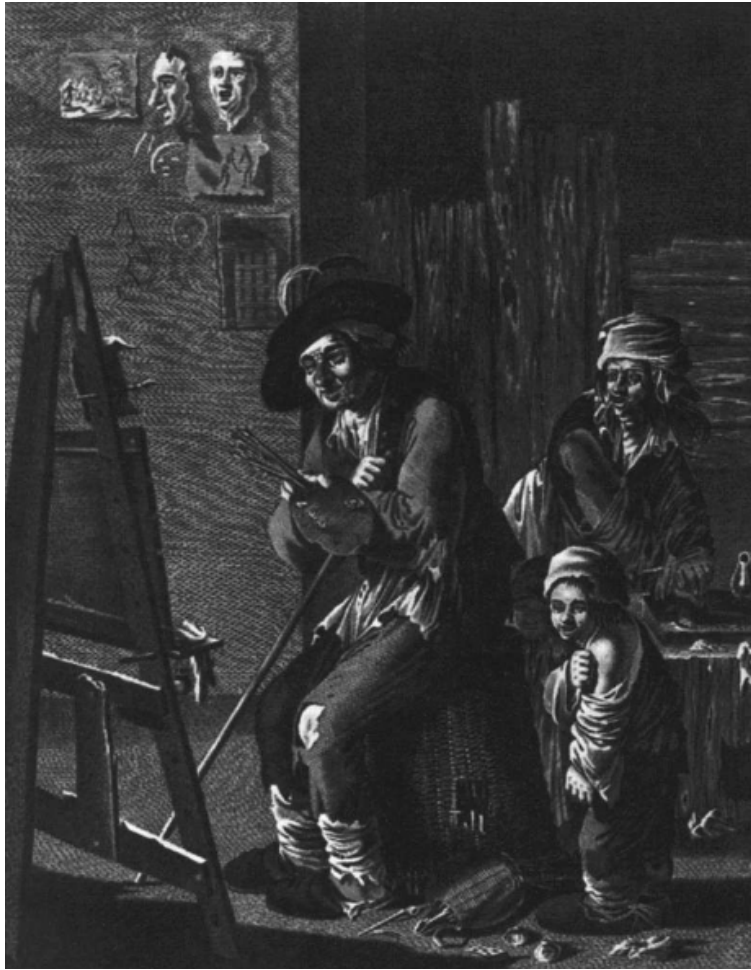

Βικέντιος Βαν Γκογκ (Vincent Willem van Gogh),

Το δωμάτιο του καλλιτέχνη στην Αρλ, 1889,
7,5 X 74 cm.,

Λάδι πάνω σε μουσαμά, Μουσείο Ορσαί,

Παρίσι

Andries Both, Φτωχός καλλιτέχνης ([Poor Artist](#)), περίπου 1639, Χαρακτική, 330 x 247 mm
Rijksmuseum, Amsterdam

Ρέμπραντ (Rembrandt Harmensz. van Rijn), Ο καλλιτέχνης στο ατελιέ του ([Artist in his Studio](#)), περίπου το 1628